

Vítězný? únor

25. únor 1948. V podání komunistů „**vítězství pracujícího lidu nad buržoazií a reakcí**“, ve skutečnosti však den, kdy jsme podruhé během deseti let přišli o svobodu, demokracii a vlastně i státní suverenitu. Jenže k podobným přelomům nedochází zřítelna jasna. Vede k nim dlouhá, více či méně nápadná cesta lemovaná četnými vlivy domácími i zahraničními.

S nástupem německého nacismu muselo být jasné, že dřívější poměry se zpátky nevrátí. Začala proměna české a slovenské společnosti i politiky. Měnily se i mezinárodněpolitické poměry. **Stíny Mnichova** dopadly na náš vztah k západním spojencům, celosvětově naopak **stoupal vliv Svazu sovětských socialistických republik**. Mnozí zklamaní demokratickými poměry naivně hledali naději v režimu, který měl ke svobodě a demokracii na míle daleko. Jedni vzhlíželi ke Stalinovi jako k inspiraci, druzí aspoň jako k partnerovi.

Reformou prošla během druhé světové války československá zahraniční politika formulovaná Benešovou londýnskou vládou. **Edvard Beneš** již v roli vůdce československého zahraničního odboje prohlašoval, že jeho zahraničněpolitická orientace směřuje **z padesáti procent na Západ a z padesáti na Východ**. Podobně jako u dalších zemí střední a východní Evropy získávaly stále jasnější kontury spojenecké vazby s Moskvou. Víc než o umělé rozdělení Evropy, což občas bývá přičítáno konferenci v Jaltě v únoru 1945, šlo o pragmatické chování zemí, kterým na ní bylo umožněno zvolit si vlastní politické a sociální uspořádání. Každopádně výsledkem bylo postupné utváření sfér vlivu, přičemž v Československu nabírala na významu ta východní.

Deklaraci, že „**vláda bude jednat v souladu se Sovětským svazem, a to ve všech oblastech: vojenské, politické, hospodářské i kulturní**“, obsahoval i **Košický vládní program**, vyhlášený v dubnu 1945. Tento specifický dokument, přijatý londýnskou exilovou politickou reprezentací, komunistickými předáky pobývajícími v Moskvě a představiteli Slovenské národní rady, jež se utvořila na pozadí povstání na Slovensku, se stal základem poválečného politického systému.

Do té doby byl stěžejní osobností Beneš, jenž sám o sobě hovořil jako o jediném demokratickém diktátorovi v exilu. Jeho pozice byla však dána nefalšovanou popularitou u české populace, která byla nesrovnatelná s popularitou stranických předáků včetně Klementa Gottwalda. **Na jaře 1945** však prezident Beneš cíleně přenechal prostor politickým stranám, z nichž jednoznačně nejpřípravenější – programově i personálně – byli **komunisté**, konzultující svůj postup s Moskvou. Stali se lídry politických změn, přičemž většina ostatních stran jim sekundovala jak v domácí, tak v zahraniční politice. Naopak velmi pasivní byli předáci lidovců, v sociální demokracii se zase Fierlingerovo křídlo těsně přimklo ke KSČ. Postupně bylo pracováno na bagatelizaci nekomunistického odboje proti nacistům.

Plodem **Košického vládního programu** se stala nejen vazba na Sovětský svaz, ale i vypořádání se s národnostními menšinami, které měly svůj podíl na podrobení země nacisty. Zásadní bylo zejména **vysídlení Němců**, jež mělo charakter spořádaného odsunu i brutálního vyhánění. Obecně se tradovalo, že jde o spravedlivý trest. Bez početné menšiny Němců se Československo vydalo vstříc národnostní homogenitě.

V Košicích byla též dohodnuta **nacionalizace klíčových hospodářských odvětví**, zejména těžkého průmyslu. Došlo ale také třeba na kinematografii, jež si za nacismu vydobyla pověst výlučného prvku propagandy.

Z hlediska dalšího vývoje však byly nejdůležitější změny politického systému. Liberální demokracii vystřídala **lidová demokracie**. Nekomunistické strany s tím zásadní problém neměly, ostatně sám Beneš, inspirovaný Sovětským svazem, s oblibou hovořil o demokracii socializující. **Košický vládní program deklaroval kolektivní vinu politické pravice** a zredukoval politické spektrum v českých zemích i na Slovensku. Legálně mohly dál působit pouze politické strany od středu doleva – lidovci, národní socialisté, sociální demokraté, komunisté, na Slovensku pak vedle komunistů Demokratická strana, Strana svobody a Strana práce. Všechny byly zaštitěny útvarem nazvaným **Národní fronta**.

Přestože se jednalo o limitovanou demokracii, tak měla drtivou podporu politiků i občanů. **První poválečné volby** do Ústavodárného shromáždění proběhly **v květnu 1946**. Vedle stranických kandidátek mohli lidé do urn vhadzovat i bílé hlasovací lístky coby projev nesouhlasu s politikou Národní fronty. Na českém území **zvítězila Komunistická strana Československa**, na slovenském Demokratická strana. V nové vládě široké koalice stran Národní fronty získali komunisté devět zástupců (šest českých a tři slovenské), národní socialisté, lidovci a slovenští demokraté měli po čtyřech ministrech, sociální demokraté získali tři vládní křesla a dva ministři byli bez stranické příslušnosti. **Předsedou vlády byl jmenován komunista Klement Gottwald**.

Komunistům jejich úspěch nestačil a důmyslně pokračovali v likvidaci politické konkurence. Nekomunistické strany pokládali za nepřátele, proti nimž je třeba bojovat. Gottwald mezi svými věrnými hovořil o potřebě jejich štěpení a dalších krocích – až do konečné likvidace. V první řadě se soustředili na podmanění Sborem pověřenců spravovaného Slovenska, kde byli demokraté mnohem nepoddajnějším soupeřem. K delegitimizaci Demokratické strany posloužilo zinscenované **„protistátní spiknutí“**, na němž měli v komunistické interpretaci spolu s demokratickými politiky participovat někdejší **„ludáci“** – navazující na politiku Slovenského státu existujícího v letech 1939–1945.

V rukavičkách komunisté nejednali ani s českými demokraty. Od nástupu do vedení země infiltrovali ostatní strany svými důvěrníky a informátory. Ty řídil **Evidenční odbor ÚV KSČ** založený v roce 1946. Uvnitř stran Národní fronty byly zakládány levicové frakce napojené na KSČ. Důraz na informační monopol se projevil i v kontrole státní propagandy. Stěžejní však pro ně bylo ovládnutí bezpečnostního aparátu (policie i armády), a to i za cenu využití někdejších konfidentů gestapa.

Ne náhodou se jeden z nejdůležitějších předúnorových politických střetů týkal ustavení Sboru národní bezpečnosti (červen 1947), jeho personálního obsazení a posílení komunisty řízeného ministerstva vnitra. Státní bezpečnost a armádní Obranné zpravodajství se soustředily na sledování a odhalování odpůrců komunistické strany, přesně v duchu usne-

sení ÚV KSČ o represivním postupu proti funkcionářům nekomunistických stran a odpůrcům mocenské politiky KSČ.

Nezůstalo jen u provokací, rozbíjení konkurenčních schůzí nebo u zastrašování členů jiných stran. **V září 1947** se odehrál skandál okolo **pokusu o atentát na tři nekomunistické ministry – Prokopa Drtinu, Jana Masaryka a Petra Zenkla**. Poštou jim byly doručeny balíčky s výbušninou. Vyšetřováním bylo prokázáno, že jejich zhotovení nařídil krajský sekretariát KSČ v Olomouci a látku do krabic vložil komunistický poslanec Jaroslav Jura Sosnar. Tato událost vešla ve známost jako **tzv. krčmaňská aféra**.

Jiný ráz měla **tzv. mostecká aféra**, ve skutečnosti akce StB nazvaná Sever. Státní bezpečnost prostřednictvím svých provokatérů vytvořila ilegální skupinu, jejímž cílem mělo být uskutečnění protikomunistického puče. Jeho organizace měla být hozena na národní socialisty. Kvůli prosakujícím informacím o skutečném pozadí se komunistům nepodařilo spustit monstrózní politický proces před únorem 1948, ale až v květnu téhož roku.

Již od roku 1945 pomáhali komunistickým politikům, zpravodajcům a propagandistům **sovětské poradci a agenti**. Stáli též při budování represivního aparátu a jeho významných akcích. Přesto nebyla Moskva s výsledky svých pražských soudruhů spokojena. V depeši sovětského velvyslanectví z podzimu 1947 se píše, že „*pravicové strany drží komunisty v neustálém strachu z izolace*“ a že komunisté „*mnohdy ustupují pravickým stranám víc, než je zdrávo*“. Stalinovi byla doručena informace, podle níž komunisté nedokázali v podstatné míře ovládnout státní aparát. To dokumentoval údaj, že ze 165 vedoucích odborů na ministerstvech je pouze 42 členů KSČ. Sověti si nebyli jistí pozicí KSČ a schopnostmi jejich představitelů. V lednu 1948 proto vyslali do Československa **další čtyři stovky zpravodajců, kteří se měli podílet na mocenském zvratu**.

Západní mocnosti dlouho pozvolné změny v Československu přehlížely. Neznepokojovalo je ani prosovětské a protiamerické vystupování ČSR v OSN nebo dodávky uranu Sovětskému svazu. Churchillovy úvahy o Spojených státech evropských s Radou Evropy označil za protisovětský intervencionismus i národně socialistický ministr **Hubert Ripka**. Ještě v červnu 1947 označil britský velvyslanec v Praze Československo za zemi, která ve srovnání s ostatními malými státy učinila jako druhá za Belgií největší pokrok. Zlom přineslo až **československé odmítnutí Marshallova plánu**, o němž se v průběhu roku 1947 usilovně jednalo v Evropě i za oceánem. Odmítnutí projektu evropské obnovy, jenž mohl i k nám nasměrovat vydatnou hospodářskou pomoc, **bylo zjevným přimknutím se k Sovětskému svazu a jeho strategii**.

Podzim 1947 již byl ve znamení eskalace konfliktu mezi komunisty a demokratickými stranami. Ministři za KSČ vládli převážně prostřednictvím resortních nařízení, čemuž zástupci zbylých stran hodlali zamezit vznikem vládních komisí. Závažné spory se vedly například **o pozemkovou reformu**. V listopadu se přestala scházet Národní fronta a v prosinci komunisté připravili zavedení tiskové cenzury. Trestáni měli být ti, kteří se kriticky vyjadřují ke znárodněnému průmyslu, vládě a Sovětskému svazu.

V únoru 1948 se rozbuškou ve vládě stala čistka ve vedení Sboru národní bezpečnosti, týkající se především hlavního města. Zatímco nekomunističtí ministři si stěžovali na postup ministra vnitra, do Československa mířila další várka sovětských zpravodajců. Komunisté si pojišťovali svůj vliv v odborovém hnutí a připravovali **Lidové milice**. Dne 17. února pohrozili ministři nominovaní národními socialisty, lidovci a slovenskými demokraty

demisi. **Protitahem Klementa Gottwalda byla schůzka s prezidentem Benešem.** Na ní jej měl informovat o úmyslu nekomunistických stran ustavit úřednickou vládu. Prezident však trval na zastoupení všech stran v případné nové vládě. O den později přistoupily tři nekomunistické strany k bojkotu schůze vlády. Z následných jednání uvnitř stran vyplynula vůle tří nekomunistických stran k demisi jejich ministrů. Sociální demokraté sice byli zdrženlivější, avšak odmítli návrh komunistů na vznik společné levicové vlády. Trvali na smíru a zachování Národní fronty.

Do československých událostí **se naplno zapojil Sovětský svaz.** Náměstek ministra zahraničí **Valerian Zorin** přiletěl přímo do Prahy. Velvyslanectví spojila s Gottwaldovou kanceláří přímá linka. Dvacátého února dorazilo do Rakouska k československé hranici dalších osmnáct tisíc sovětských vojáků. Téhož dne podali nekomunističtí ministři s výjimkou sociálních demokratů a Jana Masaryka **demisi.** Gottwald předložil Benešovi návrh na doplnění vlády. Prezident váhal, a tak mu **21. února** Gottwald pohrozil generální stávkou a Lidovými milicemi v ulicích. **Na Staroměstském náměstí v Praze proběhla komunistická demonstrace.** KSČ za pomoci akčních výborů Národní fronty o sobě dávala vědět i mimo hlavní město, zejména v továrnách. Demokratické strany byly situací zaskočené a setrývaly spíše v pasivitě.

Dne 22. února Gottwalda podpořily odbory požadující mimo jiné další znárodňování. Ozbrojené síly obsadily klíčová místa, začalo zatýkání komunistických odpůrců. Na Pražský hrad naopak 23. února dorazilo na deset tisíc vysokoškoláků a příznivců nekomunistických stran, zejména národních socialistů. O den později komunisty podpořila hodinová generální stávka. Získali kontrolu nad lidovci vydávanou *Lidovou demokracií*, přestalo vycházet *Svobodné slovo* (tiskový orgán národních socialistů), Lidové milice obsadily sociálně demokratický sekretariát v Lidovém domě. Pod tímto tlakem se strana rozhodla k pokračování spolupráce s Gottwaldem. **Události vyvrcholily 25. února.** Dva sociálně demokratičtí ministři podali demisi, komunisté ustavili Ústřední akční výbor Národní fronty složený mj. ze sociálních demokratů, odborářů a některých významných osobností. **Prezident Beneš** odmítl přijmout delegaci nekomunistických stran a naopak se setkal s Gottwaldem. Po schůzce oznámil, že **přijímá demisi ministrů a souhlasí s doplněním vlády podle Gottwaldova návrhu.** Obešel tak ústavu, podle níž měl požadovat demisi celé vlády a mohl vyhlásit nové volby. I to lze mít za projev lidové demokracie, jež více než pravidla uznává nátlak. Nic to však nemění na skutečnosti, že absolutní převzetí moci komunisty proběhlo za podpory velké části obyvatelstva. Šlo o vyústění dlouhodobého procesu, do nějž mnozí promítali své naděje, přání, frustraci i nenávisť.

Tečkou za únorem 1948 byla **dosud neobjasněná smrt ministra zahraničí Jana Masaryka**, březnové hlasování všech 230 přítomných poslanců pro důvěru Gottwaldově vládě, květnové volby, v nichž zvítězila komunisty již plně ovládaná Národní fronta, červnová **demise prezidenta Edvarda Beneše** a jeho vystřídání **Klementem Gottwaldem.** Přišel čas politických čistek, soudních procesů, justičních vražd, emigrace, studené války... Symbolickými se staly změny v nakládání s půdou. **Na jaře 1949 byl přijat zákon o jednotných zemědělských družstvech**, s nímž přišla násilná kolektivizace a šikanování nepoddajných rolníků.

Češi a Slováci dokázali zpečetit svůj osud během pouhých tří let. Země, na niž okolní svět hleděl s úctou a respektem, se sama svými chybami zbavila svobody a demokracie a otevřela dveře **totalitnímu režimu.**